O-GEN OPEN VOOR LANDBOUW IN UTRECHT-OOST

ADVIES LANDBOUWVISIE AAN DE PROVINCIE UTRECHT

GEBIEDSCOÖPERATIE O-GEN

Juni 2018

GEBIEDSRAAD O-GEN

De Gebiedsraad van O-gen vertegenwoordigt ruim 280 leden: overheden, maatschappelijke organisaties, onderwijsinstellingen, bedrijven, ondernemers en particulieren in het landelijk gebied van de Vallei, Heuvelrug en Kromme Rijnstreek. Samen zijn zij Gebiedscoöperatie O-gen.

AANLEIDING

Op 18 april 2018 hebben gedeputeerde Mirjam Maasdam van de provincie Utrecht en de Gebiedsraad van Gebiedscoöperatie O-gen met elkaar gesproken over de nieuwe provinciale landbouwvisie. Uitgangspunt in het overleg was een notitie van de Gebiedsraad, waarin zij de belangrijkste thema's benoemden die in het O-gen werkgebied spelen. Dit gesprek was positief. Mevrouw Maasdam accepteerde het aanbod om deze speerpunten te verwerken in een definitief advies. De Gebiedsraad heeft daarop, in nauw overleg met leden en betrokken gebiedspartijen, een verdiepingsslag aangebracht. Dat leest u terug in dit document: O-gen open voor landbouw in Utrecht-Oost. De nadruk ligt op het formuleren van een uitvoeringsagenda, zodat alle ideeën een concrete vertaling krijgen waar het platteland, haar bewoners en de sector daadwerkelijk beter van worden. Deze uitvoeringsagenda biedt tal van aanknopingspunten voor de provincie Utrecht om haar landbouwvisie en landbouwbeleid om te zetten in projecten die ertoe doen en de landbouw versterken.

Op het eerste gezicht oogt het verhaal wellicht als een verzameling van interessante, maar losstaande brokken met elk een eigen dynamiek en uitvoeringsagenda. Niets is minder waar. Er is een noodzaak voor een transitie van de landbouw. We signaleren op dit moment drie belangrijke bewegingen op het platteland en in de landbouw die een grote invloed uitoefenen op tal van deelterreinen ('de brokken'). Het is van belang om deze overheersende transformaties te benoemen en als uitgangspunt te nemen bij de nieuwe landbouwvisie. Dat versterkt de coherentie van de visie, onderstreept de urgentie en zorgt ervoor dat projecten en programma's die voortvloeien kunnen rekenen op draagvlak.

De Gebiedsraad van O-gen is gevraagd een advies op te stellen vanwege de betrokkenheid en inzet bij uitvoering van het Agenda Vitaal Platteland. Logischerwijs staat O-gen ook klaar om de handschoen op te pakken en dit advies te gaan uitvoeren.

DRIE KANSEN

Wat zijn de belangrijke bewegingen die zich reeds manifesteren, in kracht toenemen en waar je als overheid, sector en gebiedscoöperatie op in moet spelen?

ENERGIETRANSITIE

Ten eerste is er de *energietransitie*. Het klimaatakkoord van Parijs, de Nederlandse gaskraan die dicht gaat, projectontwikkelaars die het platteland opgaan om boeren over te halen om hun percelen om te zetten naar zonneweiden en de zoektocht naar een energieneutrale veehouderij. Het zijn slechts enkele illustraties van een onmiskenbare trend: de energiehonger van de maatschappij verandert van fossiel naar duurzaam en klimaatvriendelijk. Dat heeft vergaande consequenties voor het platteland, haar bewoners, het landschap en de landbouw. Het biedt enerzijds tal van kansen in inspirerende innovaties. Bijvoorbeeld zonnedaken en asbest er af, zonnevelden, windmolens, innovaties in opslag, hergebruik van vrijkomende agrarische bebouwing (hierna VAB's), platteland als energieleverancier. Anderzijds zorgt het voor bedreigingen en nieuwe vragen die een antwoord behoeven, zoals de verrommeling van het landschap, kapitaalbehoefte voor nieuwe investeringen, status onafhankelijke energiecoöperaties en toegespitst RO-beleid dat de gemeentegrenzen overschrijdt. In het spoor van de energietransitie, vraagt ook de klimaatadaptatie ruimte op het platteland. Hoe kunnen enerzijds lange periodes van droogte en anderzijds wateroverlast door zware buien, opgevangen worden? Lukt het om met een gezonde bodem niet alleen de bodemvruchtbaarheid, maar ook het watervasthoudend vermogen en de waterkwaliteit te laten toenemen? Dit vraagstuk is groot en raakt de landbouwvisie. In dit advies geven we aan hoe O-gen hier met de sector en andere partijen concreet mee aan de slag wil. De tijd is rijp.

‘We staan klaar om de rol van gebiedsmakelaar op te pakken, omdat het de kern van het werk van O-gen raakt.’

CIRCULAIRE ECONOMIE

Een andere belangrijke beweging die hiermee nauw verbonden is, is de roep om een *circulaire economie*. We signaleren een onmiskenbare trend in de maatschappij: een steeds grotere inzet om alle productie-, dienstverlenende- en consumptie processen op een duurzame leest te schoeien, waarbij momenteel vooral de term circulaire economie gebruikt wordt. Niet alleen de Nederlandse overheid streeft hiernaar. Ook op het platteland en in het landbouwbeleid manifesteert zich dit op talloze manieren. Een immer groeiend cohort van biologische bedrijven, toenemend gebruik van reststromen in veevoer, inspirerende projecten van kringloopboeren, groeiende interesse voor de bodem als bron van leven en biodiversiteit en groene partijen en de LTO die in Utrecht gezamenlijk het actieplan Landbouw en Natuur opstellen. Ziehier enkele voorbeelden van streven naar een circulaire economie, waarbij elk voorbeeld een klein puzzelstukje is in het grote geheel. In dit advies pakken we enkele puzzelstukken bij de kop. We laten zien hoe de leden in het werkgebied van O-gen werk maken van de zoektocht naar een circulaire intensieve veehouderij. We gaan in op projecten bij Regio FoodValley en de VAB’s. Aan concrete voorbeelden geen gebrek. Het is nu vooral een kwestie van doorpakken.

VERVLECHTING STAD EN LAND

Tenslotte benoemen we een laatste belangrijke transformatie die plaatsvindt: *de vervlechting van stad en land*. De vergroting van de onderlinge afhankelijkheid tussen stad en land. Dit manifesteert zich onder andere in directe relaties tussen producent en consument in korte ketens, met behoud van kernaspecten zoals voedselkwaliteit. Naarmate de steden en de bevolking verder groeien, het belang van het steeds schaarser wordende landelijk gebied als uitloopgebied toeneemt, de kans op voedselproductie in gebouwen in de stad en in VAB’s wordt vergroot door technische innovaties en de landbouw steeds meer gevoed wordt door kennis en inzichten van de wetenschap uit de universiteitscampussen, vervagen de grenzen tussen stad en land, en tussen boer en burger. Tegelijkertijd is deze ontwikkeling een bron van spanning. Dit blijkt

als burgers ageren tegen uitbreidingen van stallen, boeren klagen over recreanten die rotzooi achterlaten op hun land, of weggebruikers die zich foeterend langs steeds breder wordende trekkers wurmen. Deze tendens biedt kansen, maar kent ook zijn valkuilen. Daar moet je je bewust van zijn en slim op anticiperen. Dat moet terug te zien zijn in de landbouwvisie. Dit advies biedt daarvoor enkele aanknopingspunten.

EFFECTIEF SAMENSPEL

Kortom, de Gebiedsraad van O-gen ziet dit advies als een eerste stap die zeker navolging zal krijgen. Het maakt duidelijk dat tal van veelbelovende ontwikkelingen – bijvoorbeeld in de landbouwsector, in de regio FoodValley en op het vlak van energie – hoe dan ook doorgaan. De grote drijvende krachten zorgen daarvoor. De vraag aan de provincie Utrecht is hoe ze daar met haar landbouwvisie en -beleid op in wil spelen. We zijn ervan overtuigd dat er grote kansen liggen voor een effectief samenspel. Daarom nodigt O-gen de provincie uit om de komende tijd gezamenlijk verder te werken aan een breed gebiedsprogramma. O-gen is bereid om hier flink in te investeren, zowel in capaciteit (fte's) als in middelen (€). We staan klaar om de rol van gebiedsmakelaar op te pakken, omdat het de kern van het werk van O-gen raakt. Met haar leden staat O-gen open voor de landbouwvisie. We staan in de startblokken om de uitvoering ervan op te pakken. We roepen de provincie op hetzelfde te doen. De precieze invulling is uiteraard voer voor discussie; de voorliggende notitie dient daarbij alvast als stevige voorzet.

INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

De lange termijn doelstelling van de provincie is om toe te werken naar een circulaire economie. Voor de landbouw betekent dit dat de provincie inzet op grondgebonden landbouw. De uiterste consequentie is dat er daarbij geen plek meer is voor intensieve veehouderij. Dat zou voor de Gelderse Vallei enorme gevolgen hebben. Dit is uiteraard een lastig vraagstuk, gegeven de grote belangen in het gebied. Zodoende heeft een werkgroep van O-gen (deelnemers: gemeenten, LTO-Noord, NMU en werkorganisatie O-gen) gezocht naar een invulling van het begrip circulaire landbouw voor de intensieve veehouderij (zie bijlage 1). De conclusie luidt dat er grote mogelijkheden liggen voor verduurzaming van de sector met steun van de boeren. De provincie kan dit proces stimuleren en faciliteren door het creëren van belangrijke randvoorwaarden, bijvoorbeeld in ruimtelijke regels in het omgevingsbeleid.

Verder is gestart met het maken van een uitvoeringsagenda. Deze agenda haakt bovenal aan bij lopende plannen en initiatieven in de regio FoodValley (zie ook het vervolg van dit advies). In deze regio is onderzoek, praktijkkennis en ondernemerschap gebundeld en werken gemeenten en gebiedspartijen samen aan een stimulerend beleid. Hier bevindt zich de kritische massa die daadwerkelijk het verschil maakt, zoals bijvoorbeeld het Poultry Expertise Centre bewijst. De belangrijkste onderdelen van de uitvoeringsagenda voor de circulaire intensive veehouderij zijn hieronder samengevat. Meer details vindt u in de bijlage.

PLUIMVEEHOUDERIJ

- Uitrol van integrale emissie reducerende technieken die praktisch haalbaar en betaalbaar zijn van het Poultry Expertise Centre naar de sector via proeftuinen.
- Gebiedsgerichte projecten starten over fijnstof problematiek in relatie tot gezondheid en kwaliteit leefomgeving.

‘Een breed gedragen triple helix programma voor de intensieve veehouderij kan als springplank dienen voor toekomstige investeringen.’

VARKENSHOUDERIJ

Nadere uitwerking van het programma sanering varkenshouderij van het ministerie LNV voor de regio Food Valley. Uitgangspunt daarbij is om de provinciale cofinanciering te concentreren op:

- ontwikkeling proeftuin circulaire varkenshouderij (innovatie en verspreiding resultaten);
- verdere uitrol project ondersteuning agrarische coaches om bedrijfs- en gebiedsgerichte ontwikkeling richting circulariteit te faciliteren.

KALVERHOUDERIJ

- Ontwikkeling proeftuin kalverhouderij (innovatie en verspreiding resultaten).

CIRCULAIRE INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

- Nadere uitwerking Regiodeal tussen Regio FoodValley, ministerie LNV, provincie Utrecht en provincie Gelderland gericht op circulaire intensieve veehouderij.
- Ontwikkeling van gebiedsgericht beleid dat circulaire intensieve veehouderij bevordert. Bijzondere aandacht voor het creëren van experimenteerruimte in de omgevingswet voor lopende en te ontwikkelen pilots.
- Gebiedsgerichte projecten entameren (evt. per sector) met ketenpartijen, burgers en boeren gericht op stimulering circulaire productie, verwerking en consumptie. Daarbij inspelen op de strategische agenda van de Regio FoodValley.
- Beleidsbeïnvloeding teneinde knellende landelijke wet- en regelgeving te signaleren, te beïnvloeden en om experimenteerruimte mogelijk te maken.
- Aansluiten bij het initiatief van Rabobanken Gelderse Vallei en Vallei en Rijn en adviesbureau Wing, op uitnodiging van Regio FoodValley, die een aanpak ontwikkelen rondom circulair ondernemen en het sluiten van kringlopen. De Regio FoodValley streeft naar samenhang met bestaande initiatieven en bouwstenen voor een gezamenlijke aanpak. Dit leent zich bij uitstek voor een breed gedragen triple helix programma voor de intensieve veehouderij en kan als springplank dienen voor toekomstige investeringen.

SAMENWERKING REGIO FOODVALLEY

De lange termijn doelstelling van de provincie is om toe te werken naar een circulaire economie. In de Regio FoodValley is een indrukwekkende bundeling tot stand gebracht van kennis, ervaring, ketenpartijen, WUR, gemeenten enzovoorts. Uitgangspunt daarbij is de triple helix. Een PPS-model dat stoelt op een nauwe samenwerking tussen beleid, onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven. Deze insteek is hier van groot belang en succesvol gebleken door de aanwezigheid van grote kennisinstellingen. Naast de WUR, zijn dat onder meer de CHE, ROCA12 en de Aeres groep. Ook wordt er nauw samen opgetrokken rondom het principe van de ICT-campus Veenendaal. Dit is ook genoemd in de Regiodeal met de Rijksoverheid.

Een belangrijke notie is dat het landelijk gebied gebaat is bij een kennisintensieve aanpak, gericht op circulariteit en kwaliteit. Dit is onder andere weerspiegeld in het Manifest van Salentein. Ketenpartners, kennisinstellingen en overheden werken daarbij aan toekomstgericht ondernemerschap bij agrariërs. Belangrijkste thema's zijn Ondernemerschap & innovatie, Ruimte om te ondernemen, Imago & transparantie en Coaching & training. Dit heeft geleid tot een rijke schakering van projecten en programma's die aanhaken bij de eigen activiteiten van de deelnemers, maar tegelijkertijd zorgen voor verbinding en een integrale aanpak van onder andere de voedselproblematiek. Bijvoorbeeld het World Food Centre in Ede, de ontwikkeling van een expertise centrum voor eiwittransitie of de ICT Campus in Veenendaal. In aanvulling daarop maakt de Regio FoodValley momenteel een strategische Agenda die focus aanbrengt en kansen biedt voor de provincie Utrecht om aan te haken.

In verband daarmee zijn hieronder belangrijke projecten, programma's en zoekrichtingen genoemd die wij zien als essentiële onderdelen van de uitvoeringsagenda voor het landelijk gebied. Deze sluiten aan op de uitvoeringsagenda van de circulaire intensieve veehouderij.

‘Het landelijk gebied is gebaat is bij een kennisintensieve aanpak, gericht op circulariteit en kwaliteit.’

ONDERNEMERSBEGELEIDING

In diverse samenwerkingen is de laatste periode gewerkt aan de opzet van verschillende vormen van ondernemersbegeleiding. Zo is een bedrijfsscan ontwikkeld en is samen met gemeenten, Rabobank en O-gen een netwerk opgebouwd van agrarische coaches. Zij ondersteunen agrariërs bij het nemen van beslissingen die bepalend zijn voor de toekomst van het bedrijf. Deze aanpak werkt, kan worden uitgerold naar Utrecht en vormt een essentieel onderdeel van gebiedsgericht beleid.

ONTWIKKELING EXPERTISE CENTRUM NIEUWE EIWITTEN

Juist bij dit onderwerp komen onderzoek, innovatie, ondernemerszin en circulariteit samen. Duurzame eiwitproductie is een belangrijk onderdeel van circulaire intensieve veehouderij (bron van plantaardig eiwit en/of kweek van insecten als regionaal veevoer en/of als vleesvervanger) en biedt kansen voor hergebruik van VAB’s. Deze en andere invalshoeken worden uitgediept in het expertisecentrum. Meerdere partijen hebben in de voedselvisie van Regio FoodValley reeds hun commitment uitgesproken en werken nu het businessmodel uit.

VAB-AANPAK

Samen met de Regio Amersfoort werkt de Regio FoodValley in een ambitieus programma aan het VAB-vraagstuk. Onderdeel is onder meer de uitwerking van het VAB-loket. Meer hierover leest u onder het kopje ‘VAB’.

DIGITALISERINGSAGENDA

In het buitengebied van Oost-Utrecht wordt momenteel glasvezel aangelegd. Dit maakt digitale ontwikkelingen mogelijk als producent-consument platforms, hightech landbouw die draait op grote data bestanden (smart farming), slimme energieproductie en -levering aan het net, enzovoorts. Deze en andere onderwerpen lenen zich voor de digitaliseringsagenda in het O-gen werkgebied en bieden aanknopingspunten voor de landbouwvisie. Gemeente Veenendaal is verder bezig met de ontwikkeling van een ICT-campus die de Agrofoodsector kan ondersteunen in de digitaliseringsagenda.

ENERGIE

Energie is een thema dat steeds belangrijker wordt in het landelijk gebied en vraagt om een integrale aanpak. Studies en praktijkervaringen in de Kromme Rijnstreek onderstrepen de noodzaak van drastische stappen bij energieopwekking en –besparing, om te komen tot een energie neutrale maatschappij. Tevens werd duidelijk dat dit verstrekkende gevolgen heeft voor het landschap (zoals windmolens, zonnevelden) en de leefbaarheid. Dit houdt niet op bij een gemeente- of sectorgrens en vraagt om integrale gebiedsgerichte projecten, die kunnen rekenen op een groot draagvlak. Daarbij streven we naar het in eerste instantie gebruiken van beschikbare ruimte zoals staldaken en in het verlengde daaraan veldopstellingen voor zonnepanelen op die plekken die daar voor geschikt zijn.

Een ander concreet voorbeeld is De Glind. In dit gebied wordt in een samenspel met bewoners, agrariërs, grote dakeigenaren en netbeheerder, energie productie met zonnepanelen mogelijk gemaakt. Door in een vroeg stadium gezamenlijk, inclusief de netbeheerder, een slimme infrastructuur uit te rollen worden de kosten voor netaansluitingen beheerst. Verder zorgt de intensieve samenwerking tussen de deelnemers dat de kosten onderling kunnen worden verdeeld. Hierdoor kan iedereen een bijdrage leveren aan de energietransitie. De gebiedsgerichte insteek en de collectieve aanpak maken het mogelijk om deze cruciale horde te nemen.

Dit illustreert dat bij de energietransitie een belangrijke rol is weggelegd voor de landbouw, gemeenten, provincie, initiatiefnemers én andere gebiedspartijen. O-gen zet daarom in op de volgende projecten/programma's.

KENNISUITWISSELING

Kennisuitwisseling tussen RO-afdelingen van gemeente en provincie, NMU en betrokken initiatiefnemers over reeds ontwikkelde zonnevelden en windmolenparken. Welke factoren bepalen de slagingskansen, wanneer is een duidelijke maatschappelijke plus te

‘De gebiedsgerichte insteek en de collectieve aanpak maken het mogelijk om de cruciale horde van energietransitie te nemen.’

combineren met voldoende profijt voor de initiatiefnemer. Hoe kunnen gemeenten en provincie het omgevingsbeleid inrichten en inzetten, zodat ze waken over deze beide belangen?

GEBIEDSGERICHT
Gebiedsgerichte projecten à la De Glind en Kromme Rijnstreek entameren en uitvoeren die inzetten op de transitie naar een energie neutrale maatschappij.

AANSLUITEN
Aanhaken bij en stimuleren van programma’s die asbestsanering aanjagen en deze ‘nieuwe daken’ direct voorzien van PV-panelen.

STAD EN LAND

De provincie Utrecht, als onderdeel van de Randstad, zien we met wat verbeelding als een grote stad met een divers buitengebied waar boeren wonen en werken. De landbouw zorgt voor een invulling van leefruimte en het open, afwisselend landschap, maar is ook producent van voedsel voor het gebied en het land. De vraag en behoefte van de stad voor leefruimte, voedsel en energieopwekking, vraagt ook dat de stad meebetaalt aan de ontwikkeling van het platteland. Juist in Utrecht heeft deze stad-land relatie veel potentie. Niet alleen via directe consument-producent relaties (bijvoorbeeld het innovatieve keten project van Local2Local op de Uithof), maar ook via een kruisbestuiving van kennis, kunde, vakmanschap en een gezamenlijke zoektocht naar een duurzame samenleving. De provincie Utrecht, met zijn talrijke kenniswerkers, kan in Nederland koploper worden op deze twee sporen. O-gen ziet kansen door aansluiting bij de thema's die de Economic Board Utrecht hanteert: groen, gezond en slim. Ook hierbij biedt een betere aansluiting met thema's uit LEADER en de regio FoodValley tal van kansen. Dat leidt tot de volgende voorstellen:

- Uitwerking van een programma in het kader van de Regiodeal met de Rijksoverheid: speciale aandachtspunten daarbij zijn korte ketens en kennisintensieve innovaties.
- Evaluatie van het lopende Leader-programma en op basis daarvan het instrumentarium aanpassen, opdat er veel beter kan worden ingespeeld op regionale initiatieven op het vlak van korte ketens.
- Aansluiting zoeken bij energieprojecten en koppelen aan voortschrijdend wetenschappelijk en toegepast onderzoek naar o.a. opslag van energie. Op basis hiervan verder werken aan het concept 'het platteland als energiebron voor de stad'.
- Verbinding Boer Burger verbeteren door uitbouw van projecten als Kromme Rijn Boert en Teelt Bewust en de Gelderse Vallei Boert Bewust.

‘Juist in Utrecht heeft de stad-land relatie veel potentie. Niet alleen via directe consument-producent relaties, maar ook via een gezamenlijke zoektocht naar een duurzame samenleving.’

- Verbinden van de woningbouwopgave met de ambitie van het platteland, door bijvoorbeeld een vaste afdracht per nieuwe woning voor de ontwikkeling van het landelijk gebied.

Daarnaast zien we dat ten behoeve van de klimaatadaptatie de relatie tussen stad en land in een ander daglicht wordt gesteld, met nieuwe opgaven in relatie tot bijvoorbeeld de koeling van de stad door water en groen, waardoor het groen-blauwe netwerk tot in de steden van belang is.

LANDBOUW-STRUCTUUR-VERSTERKING

Landbouwstructuurversterking is een belangrijk instrument om te komen tot een levensvatbare en duurzame landbouw. Tegelijkertijd is het een instrument dat zich bij uitstek leent om doelen te verwezenlijken op het vlak van natuur, verkeersveiligheid en energie/diesel besparing. Momenteel heeft de provincie dit thema opgenomen in het POP-3 programma, maar de specifieke technische regels die voortvloeien uit Europese verplichtingen verhinderen in de praktijk een brede uitrol. O-gen adviseert daarom om te reflecteren op de betekenis van POP-3 in zijn algemeenheid en dit instrument van landbouwstructuurversterking in het bijzonder.

Dat laat onverlet dat grond een cruciale factor is in gebiedsontwikkeling. Zodoende adviseert O-gen eveneens om de grondstrategie niet langer afhankelijk te maken van Europese subsidieregels, maar te stoelen op een eigen visie en middelen. Zet daarbij in op een grondbank van voldoende omvang, want de ervaring van de afgelopen decennia heeft geleerd dat dit een essentiële voorwaarde is om ruilverkavelingen te laten slagen en om publieke doelen te realiseren. Bovendien kun je zo samen met de sector en groene organisaties extra kansen verzilveren bij het thema landbouw en natuur in de zones buiten het NNN. Dit betekent dat het huidige kader van het Akkoord van Utrecht geen knellend keurslijf mag worden.

INNOVATIE IN DE LANDBOUW

Utrecht bevindt zich in een dichtbevolkte regio waarin het bedrijfsleven snel kan innoveren. Zo ook de landbouw, bijvoorbeeld bij innovaties rond eiwittransitie (van dierlijke naar plantaardige eiwitten) of de productie in korte ketens van producent naar consument. De aanwezigheid van vooruitstrevende kennisinstellingen als de Universiteiten van Utrecht en Wageningen en de vele spin-offs die daaruit voortkomen, versterken dit proces. O-gen stelt de volgende aanvliegroutes voor:

DIGITALE AGENDA

Het opstellen van een digitale agenda voor de verschillende regio's. Daarbij kan in de Regio FoodValley direct worden aangehaakt bij de lopende initiatieven en de ICT-campus in Veenendaal.

INNOVATIEFONDS

Oprichting van een innovatiefonds voor de landbouw. Prioriteiten daarbij zijn het sluiten van kringlopen en de transitie naar een energie neutrale maatschappij. O-gen heeft hiervoor zelf een bescheiden aanzet gegeven met een eigen O-gen Fonds. Dit fonds heeft de potentie om meer opgaven, kansen en middelen te bundelen.

ONDERNEMERSCHAP

Versterken van ondernemerschap bij en kennisoverdracht tussen initiatiefnemers via een coachingsprogramma, analoog aan het programma agrarische coaches in de Regio FoodValley.

> 'De aanwezigheid van vooruitstrevende kennisinstellingen als de Universiteiten van Utrecht en Wageningen versterken innovatie in de landbouw.'

VRIJKOMENDE AGRARISCHE BEBOUWING

In het O-gen werkgebied werken partijen al langer samen aan het vraagstuk van de vrijkomende agrarische bebouwing (VAB). Het kent diverse probleemhouders en de oplossingen zijn daarmee niet altijd voor de hand liggend. We koersen op een meervoudige aanpak, met interventies op verschillende niveaus. Een combinatie van een generieke en geografisch gedifferentieerde aanpak is vereist, simpelweg omdat de aard en omvang van het VAB vraagstuk en de mogelijke oplossingen per deelgebied verschillen. Met het VAB programma in de gemeentelijke Regio's Amersfoort en FoodValley werken we bijvoorbeeld aan het inzichtelijk maken van de opgave, het voorkomen van leegstand door vroegtijdig bij ondernemers aan tafel te komen, kennis uit te wisselen tussen professionals en partijen in de keten (boeren, banken, adviseurs, erfbetreders, overheden et cetera). Daarnaast zijn we samen met provincie en gemeenten in de Kromme Rijnstreek en de Vallei bezig met het uitwerken van het concept VAB-loket; een vernieuwende manier van uitwisseling van sloopmeters van oude stallen (bouwrechten) naar plekken die passen bij de kwaliteiten van de regio. Verder spelen nog veel vragen over het omgaan met sloopmeters, sloopfondsen en dergelijke die we graag met de provincie en Programmabureau Utrecht-West willen uitwerken. Daarbij willen we zoeken naar mogelijkheden om rood-voor-groen maatregelen in te zetten, waarmee investeringen in het groen worden gewaarborgd. Ook zien wij de noodzaak in om in het fiscale regime aanpassingen te doen. Voor dit laatste is de Rijksoverheid aan zet en vragen we uw ondersteuning bij het agenderen van dit onderdeel van het VAB vraagstuk.

Dit alles onderstreept het belang van dit onderwerp en laat zien hoe visie ontwikkeling en uitvoering hand in hand gaan.

INTEGRAAL GEBIEDSGERICHT BELEID

Ervaringen in het O-gen werkgebied onderstrepen het belang van maatwerk en een gebiedsgerichte benadering. De voorbeelden zoals het reconstructiebeleid, LEADER en Kromme Rijn Boert en Teelt Bewust leren dat het regionale schaalniveau ruimte biedt voor maatwerk en gezamenlijke inspanningen van overheid, gebieds- en ketenpartijen. Juist dan wordt het mogelijk tegenstrijdige belangen te verenigen en elkaar te laten versterken. Doelen en ambities die zelfstandig niet of slecht haalbaar zijn, worden in een totaalpakket van een gebiedsgerichte aanpak wel gerealiseerd. Dit kan door bundeling van krachten, experimenteerruimte van de overheid, betrokkenheid van burgers en consumenten, financieringsconstructies, gebiedsmakelaars, energietransitie, technische innovaties et cetera. De samenwerking en het brede palet aan instrumenten biedt ruimte voor het behalen van de doelen van de landbouwvisie. Het is daarmee tevens een pleidooi voor sector overstijgend denken. Bijvoorbeeld nieuwe verdienmodellen in het landelijk gebied (rood voor groen) die verder gaan dan uitsluitend de landbouw.

De opgave is nu om te zorgen dat dit alles in de landbouwvisie wordt onderkend en een vertaling krijgt. De speerpunten en uitvoeringsagenda's die in het voorafgaande zijn geformuleerd bieden daarvoor de benodigde aangrijpingspunten.

> 'Maatwerk en gezamenlijke inspanningen van overheid, gebieds- en ketenpartijen maken het mogelijk om tegenstrijdige belangen te verenigen en elkaar te laten versterken.'

ADVIES AAN DE PROVINCIE UTRECHT

Op basis van de hierboven genoemde speerpunten en bijbehorende uitvoeringsagenda's, adviseert de Gebiedsraad de provincie Utrecht om de volgende punten mee te nemen in de nieuwe landbouwvisie:

- Maak in de landbouwvisie helder over welke onderwerpen de provincie wel en niet gaat.
- Definieer in de landbouwvisie het begrip circulariteit zowel voor de grondgebonden als de intensieve veehouderij. Het voorliggende advies en de bijbehorende uitvoeringsagenda kunnen daarbij als uitgangpunt worden gehanteerd.
- Maak duidelijk hoe de provincie via de landbouwvisie en haar landbouwbeleid wil bijdragen aan de benodigde energietransitie.
- Neem een duidelijke positie in over het stad-land vraagstuk en benoem de kansen die dit opent voor het landbouw.
- Onderken dat er naast de categorieën Europees, landelijk en provinciaal beleid ook een belangrijke rol is weggelegd voor gebiedsgericht beleid.
- Zoek in het kader van de landbouwvisie zoveel mogelijk aansluiting bij projecten, programma's en uitvoeringsagenda's in het O-gen werkgebied, en sluit aan bij initiatieven in de landbouwsector, om aldus de effectiviteit van en het draagvlak voor het landbouwbeleid te vergroten.
- Kijk over de provinciegrens heen en zoek de samenwerking met provincie Gelderland. Dit is vooral van belang bij de uitvoeringsagenda voor de Gelderse Vallei.
- De Gebiedsraad biedt de provincie aan om in 2018 te komen tot een gezamenlijk gebiedsprogramma als uitwerking van de uitvoeringsagenda van de landbouwvisie. Neem dit streven op in de landbouwvisie en reserveer hiervoor de benodigde middelen en capaciteit.

BIJLAGE
INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

ADVIES LANDBOUWVISIE AAN DE PROVINCIE UTRECHT

GEBIEDSCOÖPERATIE
-GEN

INLEIDING

De provincie wil haar visie van 2011 actualiseren en is daar in 2017 mee begonnen. Een van de noties in de nieuwe visie is het streven naar een circulaire economie. Voor de landbouw betekent dat een streven naar grondgebonden landbouw. Dat kan vergaande consequenties hebben voor de intensieve veehouderij en daarmee voor de Gelderse Vallei. In verband daarmee heeft een klein comité van de Gebiedsraad - bestaande uit Joris Hogenboom (NMU), Bert van Donselaar (LTO), Jan Overweg (gemeente Leusden), Gerrit Boonzaaijer (gemeente Utrechtse Heuvelrug, Gerard van Santen en Laurens Vogelezang (gebiedscoöperatie O-gen) - zich gebogen over deze problematiek. Ze heeft, ondanks de verschillen in belangen en achtergronden, gepoogd om te komen tot een gemeenschappelijke duiding van het begrip circulaire landbouw, de betekenis ervan voor de intensieve veehouderij en de mogelijkheden om een beweging in de goede richting te stimuleren.

De eerste verkenning is afgerond en ligt nu voor. Dit is een tussenstop en beslist geen eindstation. Het markeert het begin van een gezamenlijke zoektocht naar een invulling van een circulaire veehouderij; een zoektocht die voortgezet moet worden in brede kring met ketenpartijen, WUR, consumenten, groene organisatie etc. De eerste stap is gezet, nu verder.

DEFINITIE CIRCULAIRE ECONOMIE

De werkgroep heeft dankbaar gebruik gemaakt van de definitie die gepresenteerd is in het artikel 'Circulaire economie in de landbouw, een overzicht van concrete voorbeelden in Nederland, 2015'. De auteurs, Marie-José Smits en Vincent Linderhof van de WUR, hebben onderstaande definitie op hun beurt ontleend aan beleidsstukken van het ministerie EZ en I&M.

> '*De circulaire economie is een economisch systeem dat de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen als uitgangspunt neemt en waarde creatie voor mens, natuur en economie in iedere schakel nastreeft.'*
>
> *'In de natuur bestaat geen afval: dode organismen zijn voedsel voor andere organismen. Wanneer afval (of beter gezegd: reststromen) de grondstof voor nieuwe producten wordt, noemen we dat het realiseren van kringlopen. Wanneer kringlopen worden gesloten en er geen materiaal verdwijnt als reststroom, is er sprake van een circulaire economie. De natuur als inspiratiebron is een belangrijk kenmerk van de circulaire economie.*

We zijn uitgegaan van deze definitie, omdat hij kan bogen op wetenschappelijke borging. Een andere reden is dat hij handvatten biedt voor praktische uitwerking van wat we onder een circulaire intensieve veehouderij kunnen verstaan.

NADERE UITWERKING DEFINITIE

De kringloopgedachte is essentieel in bovenstaande definitie. Daarbij maken de auteurs onderscheid in interne kringlopen binnen het bedrijf en externe kringlopen tussen bedrijven of binnen een regio. Voor het sluiten van interne kringlopen wordt de productie binnen één bedrijf geoptimaliseerd - wat voorheen werd afgevoerd als afval of verdween als emissie (ammoniak, mineralenverliezen naar het grondwater, lekwater etc.), wordt nu intern gebruikt.

Bij het sluiten van externe kringlopen fungeren reststromen als input voor de volgende stap in de keten denk bv. aan bierborstel die verwerkt wordt in veevoer en vervolgens wordt omgezet in vlees.

Dit leidt tot het onderstaande plaatje, waarbij de circulaire economie tegenover de lineaire economie staat met daartussen in de keteneconomie met recycling.

Figuur 2. Ontwikkelingsfasen van afval naar grondstof. (Bron: Ministerie van I&M (2014).

In de lineaire economie worden natuurlijke hulpbronnen (waaronder grondstoffen, biodiversiteit en bodemkwaliteit) omgezet in materialen en gewassen. Na verloop van tijd worden de resten afgedankt en verdwijnen ze op een afvalhoop. Daardoor raken natuurlijke hulpbronnen uitgeput, met als gevaar dat het ecologische draagvlak van de planeet overschreden wordt. Ook wordt door emissie van schadelijke stoffen het milieu aangetast.

Hergebruik van afvalproducten via externe kringlopen kan resulteren in de keteneconomie met recycling. Daarmee is er echter nog geen sprake van een circulaire economie, want zowel de interne kringloop als de externe kringloop is nog onvoldoende op orde. Met het verzamelen van plastic flessen ben je er dus nog niet. Zo is er onvoldoende aandacht voor het tegengaan van emissies die optreden bij de productie binnen het bedrijf (interne kringloop nog niet op orde) of het gebruik van reststromen van het ene bedrijf door het andere (externe kringloop evenmin).

Wanneer zowel de emissie als de hoeveelheid restafval wordt beperkt door het sluiten van de interne en externe kringloop kun je spreken van een circulaire productie en een duurzamere landbouw. Voor het realiseren van een 'circulaire economie' is dus zowel recyclen als duurzame productie van belang. Maar dan ben je er nog niet, want ook het transport moet zo veel mogelijk geminimaliseerd worden, om nodeloos energiegebruik te vermijden. Dit vraagt om een regionale benadering.

BETEKENIS DEFINITIE VOOR DE INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

Voor de intensieve veehouderij betekent bovenstaande definitie van circulair dat je goed zicht moet hebben op alle stromen binnen het bedrijf en alle verliezen moet wegwerken, maar óók in regionaal verband. Dit haakt in op ervaringen die inmiddels zijn opgedaan in de kringlooplandbouw. Daarin is het slim verknopen van plantaardige en dierlijke productie tot een integraal landbouwsysteem een belangrijk aandachtspunt. Het streven is dan dat landbouwhuisdieren op een efficiënte manier reststromen omzetten naar hoogwaardige eiwitrijke voedingsmiddelen: melk, eieren, vlees.

Mest fungeert in de kringlooplandbouw als bron van waardevol organisch materiaal, waarmee de bodem opnieuw wordt 'opgeladen'. Dit vereist soms investeringen op bedrijfsniveau bv. in mestverwerking en kennisvermeerdering over kringlopen.

Dit betekent dat het toepassen van de circulaire landbouw principes op de intensieve veehouderij onontkoombaar leidt tot het uitwerken van regionale ketens en gebiedsgerichte projecten. De veehouder zal verder moeten kijken dan de eigen stal en samenwerking moeten zoeken met andere boeren en bedrijven om de externe kringloop te sluiten.

De precieze insteek hangt af van de bedrijfssituatie, plek in de keten, samenwerkingsmogelijkheden etc. Tegelijkertijd moet dit alles vergezeld gaan met waarde creatie. Dit betekent verrijking van de bodem, maar ook een hogere prijs per kilo product.

KANTTEKENINGEN

1. De benodigde waarde creatie klinkt mooi, maar is tevens de achilleshiel van de definitie. Tal van boeren werken noodgedwongen onder de kostprijs en hopen op betere tijden. Velen zijn echter voortijdig afgehaakt, hebben hun bedrijf moeten stoppen en dat proces gaat onverminderd voort. De marges in de intensieve veehouderij zijn flinterdun. Boeren zijn gehouden aan scherpe contracten over voerlevering en afzet. Dit maakt het voor velen onmogelijk om bijvoorbeeld te investeren in dure uitgekiende stalsystemen - de weerbarstige praktijk staat daarmee circulariteit in de weg.

2. Niettemin is een hogere beloning van de productie en verwaarding van de mest een essentieel onderdeel van het begrip circulaire economie. Simpelweg stellen dat de realiteit een andere is en dat je dit onderdeel dus maar moet schrappen is geen optie. Juist dat element moet het mogelijk maken om in evenwicht te komen met milieu en bodem. Gelukkig zijn er tal van voorbeelden die aangeven dat er wel degelijk stappen worden gezet in de beoogde richting:
    - hogere prijzen voor producten door specifieke labeling die samenhangt met productie afspraken van producten;
    - versterking van de bodemkwaliteit, zoals bij de eerder genoemde kringloopboeren;
    - verminderen van de milieubelasting door biologische boeren die geen kunstmest gebruiken;
    - toenemende verwerking van reststromen, zoals in de veevoerindustrie die steeds meer afvalproducten verwerkt in veevoer.

    De beweging richting een circulaire landbouw inclusief hogere verwaarding is dus mogelijk, maar geen vanzelfsprekendheid.

3. Circulaire economie wordt snel verbonden met een geografische markering, een regio waarbinnen de productie, consumptie en verwerking met elkaar in evenwicht zijn. Dat klinkt mooi, maar is best spannend als je kijkt naar de Gelderse Vallei. In deze regio wordt veel meer mest geproduceerd dan nodig is voor de landbouw. Bij het sluiten van zowel de interne als externe kringloop lijkt inkrimping van de veestapel en uitbreiding van de mestverwerking noodzakelijk. Met name inkrimping van de veestapel ligt zeer gevoelig. In de werkgroep is niettemin geconstateerd dat dit geen taboe hoeft te zijn. Daarbij werd niet gedacht aan een verplichte inkrimping, maar veeleer aan het inspelen op kansen die ontstaan bij het stoppen van bedrijven. Denk daarbij bijvoorbeeld aan afroming en gerichte toedeling van rechten aan bedrijven die op een circulaire voet verder willen, maar daarvoor moeten kunnen uitbreiden.

4. Een andere optie is om de grenzen van de regio op te rekken, zodat je een groter afzetgebied creëert. Daarmee vergroot je bovendien de kans op het sluiten van de externe kringloop, omdat je samenwerkingsrelaties kunt aangaan met bv. akkerbouwers en fruittelers die verderop werken. Zo voorkom je een ijskoude sanering, maar de keerzijde is dat het transport navenant toeneemt. Als je hiervoor kiest, wat wordt dan de regio, hoe ga je om met provinciegrenzen? Als werkgroep kwamen we daar niet goed uit. Geconstateerd werd dat dit gegeven op termijn nadere aanscherping behoeft, maar dat dit het streven om stappen te zetten richting circulaire intensieve veehouderij niet in de weg hoeft te staan.

5. Het gevaar bestaat dat de boeren die investeren in circulaire productie niet meer de concurrentie aankunnen met 'bulkboeren' die voor de laagste kostprijs gaan. De consument kiest dan voor de kiloknaller en de circulaire boer vist achter het net. Om deze kloof te dichten is het van belang om de ondergrens qua circulariteit - die voor iedereen geldt! - a.h.w. steeds wat hoger te leggen. De overheid heeft daar een belangrijke rol in: zij moet zorgen voor een gelijk speelveld.

6. Voedselproductie vindt niet plaats in het luchtledige, maar in een beleidscontext met regels en wetten. De ervaring leert dat juist die context de circulaire productie kan bemoeilijken. Zo zorgt ze bv. voor beperkingen t.a.v. de plaatsing van windmolens, zonnepanelen op daken, het hergebruik van reststromen, uitrijden van mest en verplicht gebruik van kunstmest, etc. Dit onderstreept dat het streven naar een circulaire veehouderij niet louter gezien kan worden als een technische exercitie, maar als een transformatie die ook politieke steun behoeft. Beleidsmakers moeten belangrijke randvoorwaarden scheppen. Dit geldt dus ook voor de provincie Utrecht en de landbouwvisie kan helpen om juist die rol te bepalen en nader in te vullen.

7. Kennis is onontbeerlijk, maar schiet veelal nog tekort. Veel kennis is gestoeld op 'het oude denken': sectoraal en gefocust op technische details. Dat druist in tegen het integrale, sector overstijgende karakter van circulair produceren. Meer kennis is nodig van bodems, samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij, hergebruik van grondstoffen in aanpalende ketens etc. In die kennisvelden is nog veel te winnen en dat pleit voor nauwe samenwerking met kennisinstellingen en betrokken partijen. Ook behoeven de curricula van de kennisinstellingen aanpassing op het nieuwe gedachtengoed.

HOE NU VERDER?

Ondanks de verschillende achtergronden en belangen is binnen de werkgroep onderkend dat het een lovenswaardig streven is om te komen tot een circulaire intensieve veehouderij. Zonder nu al keiharde afspraken te maken over precieze doelstellingen en termijnen, meent de werkgroep dat het waardevol is om in brede kring door te praten over dit lange termijn doel en om concrete projecten en stappen te bepalen die beweging ernaar toe in gang zetten. Vanuit dat gemeenschappelijke idee doen we onderstaande suggesties.

Algemeen

Cruciaal is om een lange termijn strategie te volgen, waarbij de richting duidelijk is en de weg ernaar toe geleidelijk vorm krijgt, zodat de ondernemers de tijd krijgen voor de benodigde aanpassingen. Zo vindt de transitie stap voor stap plaats.

Om bestaande bedrijfsvoering naar circulair te ontwikkelen, is veel nodig. Ondernemers hebben tijd nodig om te innoveren en om te schakelen. Het beleid van overheden moet de ontwikkeling in de gewenste richting stimuleren. Nieuwe markten moeten worden ontsloten.

Deze strategie moet vorm krijgen door en berusten op een brede maatschappelijke alliantie van landbouw-, milieu-, gebiedspartijen en overheden.

Innovaties moeten tot stand komen door verbinding van vragen en kennis ondernemers, onderzoek, ketenpartijen en consumenten.

Het vergroten van de waarde van producten kan door het versterken van de verbinding tussen producenten en consumenten, meer directe afzet, hogere marges voor de producent en de ontwikkeling van duurzame streekproducten.

Naast inzet op versterking van de korte keten is er ook waardevermeerdering mogelijk bij grote winkelketens als ze steeds meer circulair geproduceerd voedsel verkopen met hogere marges voor de producent.

Beleid

Overheden kunnen op verschillende manieren deze beweging versnellen.

1. Tegengaan van ontwikkelingen die haaks staan op circulair produceren, bijvoorbeeld:
    - via mestwetgeving die aanstuurt op grondgebondenheid, hergebruik van mest in de eigen bedrijfsvoering of in de regio;
    - afromen met van productierechten bij stoppende bedrijven ten faveure van bedrijven die een circulaire bedrijfsvoering willen ontwikkelen;
    - eisen stellen aan stalsystemen t.a.v. emissie en dierwelzijn.
2. Positieve ontwikkeling faciliteren en aanjagen:
    - Procesgeld ter beschikking stellen (geen prijsondersteuning) voor gebiedsgerichte samenwerking waarbij de partners streven naar circulaire regionale productie.
    - Nagaan of het oprichten van of aanhaken bij een innovatiefonds haalbaar is voor investeringen die helpen om de interne en externe kringlopen te sluiten bv. experimenten met kringlooplandbouw, zowel op bedrijfs- als regionaal niveau.
3. Beleid inzetten voor het creëren van randvoorwaarden:

- Ruimtelijk beleid richten op milieugrenzen en ruimtelijke kwaliteit
- Ontwikkelingsgericht RO- en VAB-beleid formuleren dat stoelt op het principe van 'ja, mits' in plaats van 'nee, tenzij', dus bv. speelruimte bieden voor bedrijven die een bouwblok willen vergroten om werk te maken van circulaire landbouw, mits bv. de landschappelijke inpassing geborgd is.
- Sturen op mestverwerking d.w.z. investeringen in hoogwaardig gebruik en opwaardering verdienen de voorkeur. Stimulering van mestvergisting is derhalve minder gewenst.
- Gebiedsgericht beleid ontwikkelen dat inhaakt op de regiobenadering en ruimte biedt voor lokale experimenten.
- Experimenteer ruimte creëren en mogelijkheden bieden aan de sector en de individuele boer om geleidelijk stappen te zetten en aan te haken op natuurlijke verander momenten, zoals het plaatsen van een nieuwe stal. Voorlopers moeten daarbij bijzondere aandacht krijgen en in aansluiting daarop is een slimme strategie vereist voor de uitrol richting de volgers.
- Als provincie bij de rijksoverheid aandringen op flexibeler mestbeleid dat inspeelt op de kansen voor circulaire landbouw. Zo zijn bijvoorbeeld veel kringloopboeren voorstander van het bovengronds uitrijden van mest, maar wetgeving verbiedt dit. Zo moet ook het verplichte gebruik van kunstmest op gangbare bedrijven worden bijgesteld.
- Als provincie aandringen dat wetgeving t.a.v. het gebruik van afvalproducten voor veevoer wordt versoepeld.

BIJLAGE 1: VOORBEELDEN VAN BEDRIJVEN DIE REEDS EEN INVULLING GEVEN AAN HET BEGRIP CIRCULAIRE INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

- Nauwe samenwerking tussen veehouders, akkerbouwers en fruittelers in de buurt die de mest gebruiken en omgekeerd veevoer en/of reststromen aanbieden. Afvalstoffen moeten grondstoffen worden.
- Hergebruik van spuiwater afkomstig van de varkenshouderij in de fruitteelt.
- Aquaponics - het combineren van visteelt met groenten- en/of kruidenteelt. Micro-organismen worden ingezet om de uitwerpselen van de vissen om te zetten in voedingsstoffen voor de planten. De planten zuiveren op hun beurt het water voor de vissen.
- Ecoferm - een concept gericht op het combineren van veehouderij met productie van energie, algen en eendenkroos. De mest uit de veehouderij wordt (deels) gebruikt voor de productie van biogas. De algen en eendenkroos worden gebruikt om stikstof te binden, en worden ingezet als veevoer. Het concept is allereerst toegepast op een rosé kalverhouderij, maar is ook geschikt voor de varkenshouderij.
- Insectenkweek –insecten kweken van reststromen die (deels) als veevoer kunnen dienen.
- Ontwikkeling van emissiearme stallen voor de biologische veehouderij.
- Kringloopboeren die meedraaien in nieuwe projecten zoals van Boerenverstand.
- Emissiereductie fijnstof en ammoniak – ARP dak
- *Vertical farming* in vrijkomende agrarische bebouwing
- Nieuwe (kleinschalige) concepten voor varkenshouders
- Andere initiatieven die binnen Regio FoodValley en vanuit de WUR worden geïnitieerd (start-ups).

BIJLAGE

ACTIEPLAN DUURZAME LANDBOUW MET NATUUR IN UTRECHT

ADVIES LANDBOUWVISIE AAN DE PROVINCIE UTRECHT

GEBIEDSCOÖPERATIE -GEN

Actieplan Duurzame Landbouw met Natuur in Utrecht

Onze Droom:
Duurzame Landbouw met Natuur in de provincie Utrecht

Utrechtse natuur- en landbouworganisaties hebben een droom. In die droom is Duurzame Landbouw met Natuur vanzelfsprekend in de provincie Utrecht. Boeren werken nauw samen met groene organisaties. Ze produceren hun groente, fruit, zuivel en vlees op zo'n manier dat de leefomgeving van mens, plant en dier er beter van wordt. Daardoor zie je steeds meer planten- en diersoorten in het landelijk gebied. Dit leidt tot een levend en mooier landschap. En draagt bij aan het inkomen van de ondernemers in het buitengebied.

Deze droom kunnen landbouw- en natuurorganisaties niet in hun eentje tot werkelijkheid maken. Daar hebben wij ook de provincie, waterschappen, gemeenten, bedrijven én burgers bij nodig. Als we samenwerken én afzonderlijk acties uitvoeren, kunnen we de droom realiseren!

Verschillende partijen zijn aan zet om de beweging van Duurzame Landbouw met Natuur te versterken en te versnellen. Wij nemen hierbij het initiatief. In samenwerking met provincie, waterschappen en lokale overheden willen we het gaan uitvoeren. Wij zien deze beweging als een ontwikkel- en leertraject: stap voor stap nieuwe initiatieven uitvoeren, uittesten, ervaringen delen en opschalen laat Duurzame landbouw met natuur verder groeien. In dit actieplan vermelden we welke acties daarvoor nodig zijn en wie die kunnen oppakken.

Wij roepen u op om de acties voor de provincie vast te leggen in de nieuwe Landbouwvisie – en om deze acties samen met ons uit te voeren.

Utrechts Landschap

LTO NOORD

LANDSCHAP ERFGOED UTRECHT

Utrechts Particulier Grondbezit
Land in vertrouwde hand

staatsbosbeheer

natuur en milieu utrecht
federatie

Natuurmonumenten

gezamenlijke collectieven agrarisch natuurbeheer Utrecht

Het belang van Duurzame Landbouw met Natuur

Van harde grenzen naar slimme combinaties

Natuur en landbouw zijn beide erg belangrijk voor de samenleving. Boeren produceren voedsel en dragen bij aan de economie. Ze onderhouden het agrarische cultuurlandschap en nemen steeds meer deel aan het agrarisch natuurbeheer. Natuur is van belang voor het welbevinden van mensen en levert maatschappelijke baten op zoals schoon water. En uiteraard is het behoud van de soortenrijkdom – de biodiversiteit – afhankelijk van voldoende natuurgebieden en een gevarieerd landschap.

De helft van de inheemse zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën en dagvlinders zijn geheel of gedeeltelijk afhankelijk van het agrarisch cultuurlandschap. Zoogdieren (zoals muizen) en amfibieën (zoals kikkers en salamanders) zijn vooral te vinden in het cultuurlandschap, dat wordt doorkruist door elementen zoals hagen, lanen, kleine bosjes, poelen en sloten.

De laatste decennia werden de grenzen tussen natuur en landbouw steeds harder. De landbouw werd intensiever en grootschaliger. Als gevolg hiervan is de biodiversiteit in veel agrarische gebieden afgenomen. Het gaat hierbij niet alleen om vogels en planten, maar ook om insecten en het bodemleven.

Niet voor niets spraken onlangs 18 landelijke natuur-, landbouw en kennisorganisaties de intentie uit om een Deltaplan Biodiversiteitsherstel 2030 op te stellen.

Meer info: bit.ly/intentieverklaring_biodiversiteit

Op provinciaal niveau geven wij hier alvast invulling aan. Wij vinden dat er geen harde grenzen tussen natuur en landbouw horen te zijn. Het agrarisch landschap kan de aanwezige natuurgebieden juist versterken en vice versa. Dieren en planten hebben landschapselementen nodig om zich te kunnen verspreiden. Mensen waarderen een natuurrijk agrarisch gebied en genieten hiervan. Bovendien zijn bloemrijke bermen en dijken, maar ook de agrarische gebieden zelf, onmisbare leefgebieden voor bodemdieren, bijen en andere bestuivers – die weer onmisbaar zijn voor een succesvolle landbouw. Zo zijn natuur en landbouw wederzijds afhankelijk.

Daarom kijken we bij Duurzame Landbouw met Natuur juist naar slimme combinaties, waar de natuur én de landbouw van profiteren. We zien het op sommige plekken al gebeuren. Bijvoorbeeld in de Wilnisse Bovenlanden, waar een landbouwgebied een heel nieuwe inrichting krijgt en het beheer door boeren plaatsvindt. Maar het gebeurt ook kleinschaliger. Bijvoorbeeld door landschapselementen in stand te houden, sloten en slootkanten natuurvriendelijk te beheren, bloemrijke akkerranden te beheren en erven natuurvriendelijk in te richten. Deze beweging naar slimme groene combinaties willen we graag versterken en versnellen, samen met de provincie Utrecht. In dit actieplan geven wij aan hoe we dit willen doen!

Meer info: bit.ly/De_Wilnisse_Bovenlanden

Wat is er extra nodig voor verdere ontwikkeling?

1. Acties voor provincie, natuur en landbouw samen

• Per gebied plannen uitwerken hoe landbouw met natuur eruit kan zien en ontwikkeld kan worden, en hoe landbouw een grotere rol kan spelen bij het natuurbeheer.

• Pilotprojecten Duurzame Landbouw met Natuur ontwikkelen en samen uitvoeren.

• Gronden beschikbaar stellen voor boeren die 'werken met natuur' (gaan) opnemen in hun bedrijfsvoering.

• Actief ontwikkelen van nieuwe verdienmogelijkheden voor duurzame landbouw met natuur.

• Verkennen waar in de Groene Contour natuur en landbouw verweven kunnen worden, gericht op vergroting van de biodiversiteit en realisatie van natuurdoelen. Te starten met enkele pilots en het ontwikkelen van een strategie.

• Kortere ketens realiseren tussen boer en consument. De binding van de consument met het product maakt het uniek en hiervoor bestaat een heel eigen markt.

• Het gesprek voeren over (agrarische) natuurdoelen die elkaar soms in de weg zitten en hier in sommige gebieden keuzes in maken (bv. vossen die weidevogels doden, ganzenschade).

2. Acties voor de provincie (in samenwerking met de waterschappen)

• Geld beschikbaar stellen voor concrete pilotprojecten Duurzame Landbouw met Natuur, op verschillende schaal- en ambitieniveaus.

• Geld uittrekken voor kennisdeling en opleidingen voor ondernemers.

• Beschikbare provinciale gronden onder (regionale) voorwaarden voor biodiversiteit in gebruik geven als landbouwgrond, met bijbehorend pachtvoorstel.

• De resultaten van de biodiversiteit inventarisaties in het landelijk gebied gebruiken, delen en zichtbaar maken. Dit geeft zicht op de bestaande waarden en prestaties van agrarische bedrijven. Vervolgens de gegevens vertalen naar verdere kansen en uitvoeringsplannen, met name in de 'Natuurparels agrarische gebieden' uit de Natuurvisie 2017.

• De begrenzing voor botanisch beheer in het Natuurbeheerplan verruimen, zodat combinaties van maatregelen ('botanische beheerpakketten') flexibeler inzetbaar worden.

• Duurzame Landbouw met Natuur promoten in veengebieden waar de bodem sterk daalt.

• Het bedrijfsleven betrekken bij Duurzame Landbouw met Natuur (bijv. duurzame zuivelketen, verzekeraar ASR, de Rabobank, etc.).

• Met andere provincies samenwerken aan een beter en eenvoudiger subsidiesysteem voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLB).

3. Acties voor natuur- en landschapsorganisaties

• Beschikbare gronden inzetten voor boeren die meer met de natuur (willen gaan) werken.

• Organiseren van en inhoudelijke bijdragen leveren aan kennisuitwisseling en kennisbijeenkomsten.

• Boeren die grond van ons pachten enthousiasmeren om op hun eigen gronden ook meer met natuur te gaan werken.

• Agrarische natuurverenigingen en andere groepen ondersteunen bij het maken van nieuwe gebiedsbeheer-plannen, waarbij zowel landbouw- als natuur en landschaps-organisaties betrokken zijn.

• Pachters stimuleren om zich te laten bijscholen in 'werken met natuur' en boswachters stimuleren om meer kennis te vergaren over de landbouwpraktijk.

• Boeren stimuleren om verder te gaan in agrarisch natuurbeheer, door zwaardere beheerpakketten af te sluiten.

• Ontwikkelen van nieuwe pachtconstructies waarbij 'landbouw met natuur' kan rekenen op lagere pacht.

4. Acties voor landbouworganisaties

• Boeren bereiken en enthousiasmeren om aan de slag te gaan met Duurzame Landbouw met Natuur. Daarbij ligt de focus op jonge boeren; als startende ondernemer staan zij onder meer druk om meer te produceren.

• Kennisbijeenkomsten organiseren.

• Boeren stimuleren om zich te laten bijscholen op het gebied van 'ondernemen met natuur'.

• Duurzame Landbouw met Natuur laten opnemen in het curriculum van Agrarische opleidingen en zodoende ook de waarde van biodiversiteit.

• Boeren stimuleren om verder te gaan in agrarisch natuurbeheer, door zwaardere beheerpakketten af te sluiten.

5. Acties voor kennisinstellingen (o.a. Wageningen UR, CLM Onderzoek en Advies, Louis Bolk Instituut, Rijkuniversiteit Groningen)

• Verdere ontwikkeling en deling van kennis over goede voorbeelden van duurzame landbouw met natuur.

• Verdere ontwikkeling, ontsluiting en verspreiding van kennis over de maatschappelijke en bedrijfseconomische baten van meer natuur op landbouwbedrijven.

• Kennisdeling en onderzoek naar kortere ketens voor landbouwproducten.

Door de bovenstaande acties uit te voeren willen we de beweging rondom Duurzame Landbouw met Natuur verder in gang zetten. Zo kan een goed inkomen voor agrariërs samengaan met een grotere biodiversiteit en duurzaam beheer van bodem, water en grondstoffen.

Wat verstaan we onder Duurzame Landbouw met Natuur?

Bij het begrip Duurzame Landbouw met Natuur laten wij ons inspireren door de omschrijvingen voor natuurinclusieve landbouw van BoerenNatuur, en van Louis Bolk Instituut. Wij hebben echter voor een eigen term gekozen. Door gebruik te maken van Duurzame Landbouw met Natuur hopen we beter aan te sluiten bij de agrarische ondernemers in Utrecht.

De omschrijvingen van BoerenNatuur en Louis Bolk Instituut overlappen elkaar en vullen elkaar aan. Het gaat erom dat de biodiversiteit op het boerenbedrijf wordt versterkt en dat deze ook een belangrijke rol kan spelen in de bedrijfsvoering. Door efficiënter om te gaan met grondstoffen heeft de landbouw minder invloed op bodem, water en lucht. Het beheer van landschapselementen is ook onderdeel van natuurinclusieve landbouw.

Een goede omschrijving van het begrip is van belang; tegelijkertijd zien wij Duurzame Landbouw met Natuur niet als iets onveranderlijks. Er is geen ideaal eindbeeld. Het is een ontwikkeling of beweging die we in gang moeten zetten. In de praktijk geven ondernemers vorm aan deze beweging met concrete initiatieven, die stap voor stap verder voeren naar boeren met meer natuur.

Boeren kunnen dit doen op verschillende schaalniveaus. Van boerenerf (nestkasten, erfbeplanting) tot een gebied (samenwerking met terreinbeheerders, oprichten van natuurcoöperaties).

Meer info: bit.ly/BoerenNatuur en bit.ly/LouisBolkInstituut

Natuurinclusieve landbouw in de huidige praktijk

Er wordt veel over natuurinclusieve landbouw gesproken. Verschillende organisaties brengen notities, standpunten etc. uit. Het begrip wordt nader gedefinieerd en overheden krijgen steeds meer belangstelling. Boeren werken al op verschillende manieren aan meer natuurinclusieve landbouw. Enkele voorbeelden uit de provincie Utrecht en omgeving:

- Agrarisch natuurbeheer: nemen van allerlei natuurvriendelijke maatregelen.
- Particulier natuurbeheer door boeren in het natuurnetwerk, zoals de natuurboeren in de Wilnisse Bovenlanden.
- Natuurcoöperatie Krimpenerwaard: boeren verzorgen beheer van weidevogels, planten en moeras/rietland
- Levendige boerensloot: samenwerking van waterschappen en agrarische natuurverenigingen in het Utrechtse veenweidegebied voor ecologisch slootbeheer
- Kringlooplandbouw: 300 Utrechtse boeren studeren in groepen op manieren om alle stoffen die bij landbouw vrijkomen, er ook weer in te stoppen.

Dit is slechts een kleine greep uit een groot aantal praktijkvoorbeelden. De meeste ervan hebben een lager ambitie- en schaalniveau. Wij willen hierop voortborduren en toewerken naar hogere ambities en een grotere schaal.

Uitdaging: baten en financiering

Natuurinclusieve landbouw levert verschillende baten. Zowel maatschappelijke baten (natuur, landschap, water) als baten op bedrijfsniveau (minder afhankelijk van grondstoffen van buiten, een vruchtbaarder bodem, beter bestand tegen ziekten en plagen). Een grote uitdaging bij de verdere ontwikkeling van Duurzame Landbouw met Natuur is het vinden van manieren om de inspanningen van boeren te belonen.

De bedrijfseconomische baten komen soms al op korte termijn ten goede aan het bedrijf. Maar vaak gebeurt dit ook pas op langere termijn, zoals de ontwikkeling van een betere bodemvruchtbaarheid. Daarnaast zijn er maatschappelijke baten die de boer niet vertaald ziet in euro's. Die maatschappelijke baten zijn op verschillende manieren te vertalen in het bedrijfsresultaat. Enkele voorbeelden:

- Zuivelverwerkers geven een betere prijs voor melk via een puntensysteem voor natuurwaarden (bv. biodiversiteitsmeter).
- Consumenten betalen een hogere prijs voor producten. Dan moet de maatschappelijke meerwaarde ten opzichte van gangbare producten wel herkenbaar zijn.
- Door met kortere ketens te werken, wordt een andere markt aangeboord en dat biedt kansen voor een grotere marge op de producten.
- De overheid betaalt voor maatschappelijke baten (biodiversiteit, schoon water, etc.) via subsidies, lagere pachtprijzen en betere vergoedingen voor (agrarisch) natuurbeheer.

Redactie: Natuur en Milieufederatie Utrecht / Landschap Erfgoed Utrecht
Opmaak: Natuur en Milieufederatie Utrecht

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Max Zevenbergen van de Natuur en Milieufederatie Utrecht (m.zevenbergen@nmu.nl)
of Hein Pasman van Landschap Erfgoed Utrecht (h.pasman@landschaperfgoedutrecht.nl)

Gebiedscoöperatie O-gen
Buursteeg 2 3927 EJ Renswoude
033 277 63 90
www.o-gen.nl
info@o-gen.nl

© Niets uit dit werk mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van gebiedscoöperatie O-gen.

Foto's door Studio Van Leuveren en Marijke van Eijkeren.

GEBIEDSCOÖPERATIE O-GEN

VERTEGENWOORDIGD DOOR

JAN WOLLESWINKEL
VOORZITTER

GERARD VAN SANTEN
DIRECTEUR

AART DE KRUIJF
REGIO FOODVALLEY

BERT VAN DONSELAAR
GEORGANISEERDE LANDBOUW UTRECHT

JORIS HOGENBOOM
NATUUR-EN MILIEUORGANISATIES

PIETER DE KRUIF/ ERIK VAN BEURDEN
REGIO AMERSFOORT

GINA VAN ELTEN
GEORGANISEERDE LANDBOUW GELDERLAND

JANINE CAALDERS
NATIONAAL PARK UTRECHTSE HEUVELRUG

HERMAN GEERDES
REGIO KROMME RIJNSTREEK

PIETER BOUW
NEDERLANDSE VAKBOND VARKENSHOUDERS

CHANTAL BROEKHUIS
GEMEENTE UTRECHTSE HEUVELRUG

NICO GERRITSEN
GEMEENTEN PUTTEN EN ERMELO

SASKIA VAN DOCKUM
TERREINBEHERENDE ORGANISATIES

FREDERIK VAN BEUNINGEN
FEDERATIE PARTICULIERE LANDGOEDEREN

SANDER JANSEN
GEMEENTEN ZEIST EN DE BILT

DIRK-SIERT SCHOONMAN
WATERSCHAPPEN

MELIS VAN DE GROEP
STICHTINGEN, VERENIGINGEN EN PARTICULIEREN

GEURT BOON
BEDRIJVEN EN ONDERNEMERS